

го конструювання / Відп. ред. д-р екон. наук, проф. Ю.І. Саєнко, канд. філос. наук Ю.О. Привалов. – К., 2003.

15. Теория государства и права: Учеб. / Под ред. С.С. Алексеева. – М., 2000.
16. Глумачний словник української мови / Укл.: Ковальова Т.В., Коврига Л.П. – Х., 2005.
17. Трубецкой Е.Н. Энциклопедия права. – СПб., 1998.
18. Трудове право України / За ред. П.Д. Пилипенка. – К., 2003.
19. Трудове право України / За заг. ред. Н.М. Хуторян. – К., 2004.

Надійшла до редакції 07.03.2011

РЯЗАНЦЕВА Н.О., викладач
(Луцький інститут розвитку людини
Університету «Україна»)

УДК 347.9

СУДОВА РЕФОРМА ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Цивільне судочинство як суспільно-політичний процес регулюється відповідними засобами нормативно-правового регулювання. Головне місце серед цих засобів відводиться процесуальним нормам, що містяться в Цивільному процесуальному кодексі України. Оптимізація цивільного судочинства являє собою постійне покращення якості правового регулювання процедури розгляду цивільних справ, скорочення строків їх вирішення, забезпечення справедливості та законності, а отже, і стабільності судових рішень.

Ключові слова: оптимізація, вдосконалення, систематизація, цивільне судочинство, судова реформа

Гражданское судопроизводство как общественно-политический процесс регулируется соответствующими средствами нормативно правового регулирования. Главное место среди этих средств отводится процессуальным нормам, которые содержатся в Гражданском процессуальном кодексе Украины. Оптимизация гражданского судопроизводства являет собой постоянное улучшение качества правовой регуляции процедуры рассмотрения гражданских дел, сокращение сроков их решения, обеспечение справедливости и законности, а следовательно, и стабильности судебных решений.

Ключевые слова: оптимизация, совершенствование, систематизация, гражданское судопроизводство, судебная реформа

The Civil legal proceeding, as a social and political process is regulated the proper facilities normatively legal adjusting. A main place among these facilities is taken judicial norms which are contained in the Civil code of procedure of Ukraine. Optimization of the civil legal proceeding shows by itself the permanent improvement of quality of the legal adjusting of procedure of consideration of civil cases, reduction of terms of their decision, providing of justice and legality, and consequently and stabilities of court decisions.

Keywords: optimization, perfection, systematization, civil legal proceeding, judicial reform

Будь-яка реформа суспільних відносин спрямована на перебудову існуючого усталеного порядку речей, явищ, процесів з метою його вдосконалення шляхом створення принципово нового механізму функціонування та зміни характеру реформованого об'єкта або його окремих частин чи функцій. Необхідність реформування вітчизняної судової системи полягає, зокрема, в перебудові, перетворенні її складових, включаючи цивільне судочинство як один з найбільш соціально значимих інститутів судової системи в цілому. Метою даної статті є розкриття найбільш гострих та актуальних проблем сучасної судової системи та шляхів їх практичного розв'язання. Одним із таких шляхів, на нашу думку, і є оптимізація цивільного судочинства.

Забезпечення права громадян на справедливий публічний розгляд та законне, в розумні строки вирішення цивільних справ зумовлюється необхідністю удосконалення процесуальних форм регулювання цивільного судочинства. В основі такої діяльності лежать основоположні принципи судового захисту прав і свобод людини і громадянина, проголошені Конституцією України. На сьогодні вкрай необхідним є створення оптимальної процедури розгляду та вирішення цивільних справ – такої, яка б забезпечувала функціонування механізму судового захисту на засадах законності, доступності та змагальності і гарантувала оперативність захисту прав

та законних інтересів осіб у порядку цивільного судочинства. Саме тому актуальність даного питання не викликає жодних сумнівів.

Розробкою і вивченням даного питання займалися такі науковці, як С.А. Царегородцева, М.С. Шакарян, В.М. Шерстюк, В.Ф. Яковлев, В.В. Ярков та інші.

Під покращенням цивільного судочинства або його оптимізацією ми розуміємо перманентний процес підвищення якості правового регулювання процедури вирішення цивільних спорів, скорочення строків їх розгляду, забезпечення прав громадян, справедливості та законності, а отже, і стабільності судових рішень.

Зрозуміло, що реформування судової системи проводиться не щодня. Необхідність реформування, як правило, визначається сукупністю відповідних соціально-політичних факторів, які свідчать про назрілу потребу внесення до неї кардинальних змін.

Обґрунтованість такого висновку доводить тим, що вітчизняне цивільне процесуальне законодавство за досить нетривалий період незалежності України змінювалось суттєво та динамічно. Так, починаючи із серпня 1991 р. (проголошення незалежності України) до серпня 2010 р. (проголошення нинішньої судової реформи) до Цивільних процесуальних кодексів України спочатку 1963 р., а потім і 2004 р. законодавцем загалом було внесено більш як півсотні змін. Зміни торкнулися всіх без винятку стадій цивільного процесу. Ними інколи порізно врегульовувалися численні питання процедур цивільного судочинства, започатковувалися окремі процесуальні новели тощо.

Знаковою для вітчизняної цивільної процесуалістики подією, безперечно, стало прийняття Цивільного процесуального кодексу України 2004 р. Адже саме цим Кодексом до правового регулювання було введено низку принципово нових процесуальних інституцій та категорій, таких, наприклад, як стадія провадження у справі до судового розгляду, наказне провадження, заочний розгляд справи тощо. Внаслідок прийняття цього Кодексу отримав поглиблене правове регулювання інститут представництва в цивільному процесі, детально врегульовано правовий статус «інших» учасників цивільного процесу, в т.ч. й таких нових процесуальних фігур, як судовий розпорядник, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу. Нормами цього Кодексу було врегульовано процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб). У зв'язку з прийняттям Закону України «Про виконавче провадження» та наданням відповідного статусу державній виконавчій службі запроваджено низку процесуальних норм щодо судового контролю за виконанням судових рішень.

З огляду на вищенаведене, Цивільний процесуальний кодекс України 2004 р., з врахуванням змін, внесених до нього Законом України «Про судоустрій і статус суддів», сьогодні являє собою основний процесуальний акт, який найбільш повно відображує зміст та соціально-політичну сутність реформи, яка нині відбувається у сфері цивільного судочинства України.

Разом з тим до генезису вітчизняного цивільного процесу періоду незалежності слід віднести також прийняття законодавцем низки спеціальних законів, якими детально врегульовувались відповідні процесуальні питання як галузевого, так і приватного характеру. Такими спеціальними законами є, наприклад, Закони України «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про виконавче провадження», «Про третейські суди», «Про міжнародне приватне право» тощо.

Однак незважаючи на зазначену активність законодавця та динаміку ініційованих ним процесуальних новацій, весь комплекс змін, що відбулися у цивільно-правовому регулюванні протягом останніх дев'ятнадцяти років, не сприймається як наслідок судової реформи, що проводилась у відповідності до Постанови Верховної Ради України від 28.04.1992 р. «Про концепцію судово-правової реформи в Україні».

Концепція цієї реформи в більшості своїх положень себе давно вичерпала, а сама реформа так і не була доведена до кінця. З часом очевидною виявилась необхідність приведення її багатьох положень у відповідність до вимог Конституції України 1996 р., що, на жаль, так і не було зроблено. Особливої актуальності набула ця проблема після прийняття відомого Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України)» [1].

У цілому організаційно-правові заходи, реалізовані у відповідності до концепції рефор-

ми, були не завжди послідовними, інколи навіть суперечливими та безсистемними. Вони принципово не вплинули на докорінне покращення якості цивільного судочинства, хоча, як зазначалося вище, були досить численними.

Не досягли поставленої мети і створені указами Президента В.А. Ющенка у 2005 р. Комісія з питань реформування судової системи та Національна комісія із зміцнення демократії та утвердження верховенства права, головними завданнями яких була розробка та реалізація нової концепції судової реформи.

Отже, реформаторські зусилля періоду незалежності України так і не призвели до головного: судова система держави загалом не перестала мати репресивний характер та не набула спрямованості на захист прав та охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

Потужного поштовху процесу оптимізації вітчизняного цивільного судочинства надало проголошення судової реформи 2010 р. Необхідність її проведення, з урахуванням досвіду судово-правової реформи 1992 р., давно назріла. Вона зумовлюється сукупністю факторів, які визначили її неминучість.

Так, у зв'язку з подальшою демократизацією суспільства та європейськими прагненнями України цілком очевидною є необхідність якісного прискорення процесу імплементації до національного законодавства міжнародно-правових норм та приведення національного правового регулювання у відповідність до загальновизнаних європейських вимог.

На необхідності інтенсифікації діяльності, направленої на вирішення цього питання, неодноразово акцентували увагу українського політикуму як Парламентська Асамблея Ради Європи, так і Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) [2].

Не менш важливим завданням політичного керівництва держави на сучасному етапі є організація широкомасштабної діяльності, спрямованої на виключення корупційної складової з діяльності судів та суддів, а також усунення цього фактора з нормативно-процесуального регулювання.

На досягнення саме такого результату спрямовані норми Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким у діяльність судів, зокрема, впроваджено автоматизовану систему документообігу. Система покликана забезпечити об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з дотриманням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді. Тобто засобами процесуального регулювання із законодавства усунута потужна корупційна складова, яка створювала можливості для корупції вже на початковому етапі надходження справи до суду.

Антикорупційну спрямованість має також вимога проходження законопроектів фахової експертизи на предмет виявлення та усунення корупційних складових у майбутніх законодавчих та підзаконних актах.

Справедливому та об'єктивному розгляду і вирішенню судових справ має слугувати створення гарантій дійсної незалежності суддів. До числа таких гарантій слід віднести не тільки формально-юридичні декларації незалежності суддів, які в достатній кількості містяться в Конституції України та діючих законах. Створення таких гарантій повинно передбачати ряд заходів організаційно-правового та фінансового характеру. Наприклад: здійснення належного фінансування поточної діяльності судів, забезпечення їх необхідними приміщеннями, приведення рівня оплати праці та пенсійного забезпечення суддів у відповідність з соціальною значимістю виконуваних ними функцій тощо.

Однією з найбільш гострих та актуальних проблем сучасної судової системи є забезпечення реального, а не декларативного доступу громадян до правосуддя. Шлях до практичного вирішення цієї проблеми в цивільному судочинстві полягає перш за все в усуненні надмірної процесуальної зарегульованості формально-правових умов, яких повинен дотримуватися громадянин при зверненні до суду.

До числа таких умов, на наш погляд, слід віднести, наприклад, надмірну зарегульованість правил визначення підсудності цивільних справ (ст. 110 ЦПК України) [3]. Як свідчить практика, саме у правильному визначенні підсудності справи полягають найбільші труднощі громадян, які не мають змоги отримати кваліфіковану допомогу фахівця при зверненні з позовом до суду і змушені самостійно визначатись з усіма процесуальними особливостями подання позовної заяви.

Поняття доступу громадян до правосуддя в його широкому розумінні не вичерпується лише вчиненням громадянином первісних дій з подання заяви, а включає в себе всі послідовні етапи вирішення справи судами всіх інстанцій аж до виконання судового рішення. Отже, в розумінні досту-

пності правосуддя важливе значення має розумна мінімізація строків розгляду та вирішення судами справ, а також вирішення проблеми реального забезпечення виконання судових рішень.

Саме на мінімізацію строків розгляду та вирішення справ, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, спрямовані численні зміни до ЦПК України, запроваджені Законом України «Про судову устрій і статус суддів». Цим Законом суттєво скорочена абсолютна більшість процесуальних строків окремих процесуальних дій. Внаслідок такої новації значно скорочені загальні строки вирішення судами цивільних справ, включаючи їх розгляд судами апеляційної та касаційної інстанцій. Разом з тим, враховуючи завантаженість суддів, яка постійно зростає, важливим аспектом цієї проблеми слід визнати зваженість при встановленні імперативних строків розгляду цивільних справ і вирішенні окремих процесуальних питань, а також розвантаження судів шляхом більш широкого застосування можливостей третейських судів та інших нетрадиційних форм вирішення цивільних спорів.

Так, якщо протягом 2001 р. судами України було загалом розглянуто близько 3 млн. справ, то така ж кількість справ була розглянута судами тільки за перше півріччя 2005 р. А кількість справ на кожного суддю Вищого адміністративного суду України за цей період у середньому складала 600 [4].

Надзвичайно гострою продовжує залишатися проблема забезпечення реального виконання судових рішень у цивільних справах. Це питання вже було предметом неодноразової уваги і критики з боку міжнародних інституцій.

Одним з найбільш проблематичних у цьому аспекті є питання реальності виконання судових рішень щодо державних підприємств, установ та організацій, які легітимно уникають майнових стягнень у зв'язку із встановленим законом мораторієм (наприклад: підприємства паливно-енергетичного комплексу, установи соціальних виплат тощо). За даними Міністерства юстиції України, загальний розмір кредиторської заборгованості таких підприємств та установ станом на кінець 2010 р. складає колосальну суму – 130 млрд. грн. [5].

Такому стану речей сприяє законодавча заборона стягнення заборгованості з таких підприємств та установ під різноманітною мотивацією. Прикладом такої регуляції може слугувати імперативна вимога обов'язкового зупинення виконавчого провадження у випадку внесення підприємства паливно-енергетичного комплексу до Реєстру підприємств паливно-енергетичного комплексу, які беруть участь у процедурі погашення заборгованості відповідно до діючого законодавства (п. 15 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження») [6].

Захист державних підприємств від відповідальності перед кредиторами в такий спосіб називається «реструктуризацією» заборгованості та, стосовно підприємств ПЕК, пояснюється, головним чином, необхідністю забезпечення їх інвестиційно-привабливого стану з метою здійснення приватизаційних заходів [7].

Викладене дає підстави стверджувати, що судова реформа, яка нині проводиться в державі, є обов'язковою та необхідною умовою подальшої оптимізації цивільного судочинства. Вона сприятиме вирішенню багатьох проблемних питань та усуненню недоліків у сфері вітчизняного цивільного судочинства.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України): Рішення КСУ // <http://www.rada.gov.ua>.
2. Доповідь Моніторингового комітету з питань виконання обов'язків та зобов'язань державами – членами Ради Європи «Функціонування демократичних інститутів в Україні» від 20 вересня 2010 р. // <http://2000.net.ua/2000/derzhava/zakon/69261>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України // <http://www.rada.gov.ua>.
4. Домбругова А. Суддівський форум. // Юридичний вісник України. – 2005. – № 44.
5. Мамченко Н. Комитет правосудия поддержал финансовые требования судей и решил вопрос с обучением кандидатов в судьи // Судебно-юридическая газета. – 2010. – № 49.
6. Про виконавче провадження: Закон України // <http://www.rada.gov.ua>.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу» // <http://www.rada.gov.ua>.

Надійшла до редакції 18.02.2011

